

Artikelen

Een natuurgebied ontgonnen Veranderingen in de Avifauna van de Vloevelden Blekslage

Leon Luijten

Sinds AVEBE in 1990 de waterzuiveringsinstallatie te Ter Apelkanaal in gebruik nam zijn de Vloevelden bij de Blekslagerbrug niet meer als zodanig in gebruik. Bevloeiing met industrieafvalwater blijft sindsdien uit. Dit heeft zeer grote gevolgen gehad voor de avifauna. In de loop van de jaren is het gebied verdroogd. Hierdoor is een enorme hoeveelheid voedingsstoffen vrijgekomen waardoor een verruiging van het gebied optrad. Er is een duidelijke verschuiving opgetreden in de broedvogelbevolking van het gebied. Broedvogels van open, drassige biotopen hebben het veld geruimd en soorten van ruigte hebben zich gevestigd. Bovendien is een aantrekkelijk foerageergebied voor doortrekkende steltlopers en eenden verloren gegaan.

De vloevelden bij de Blekslagerbrug zijn een van de grote vloeveld-complexen in Westerwolde. Het gebied is ongeveer 120 hectare groot en is gelegen ten oosten van het Mussel A kanaal op zeven kilometer ten oosten van Stadskanaal. Het bestaat uit vele omdijkte bassins. Het gebied is eigendom van AVEBE en is te bestempelen als industrieterrein. Het ligt buiten de Ecologische Hoofdstructuur en heeft geen enkele beschermde status.

Tot 1990 diende het in najaar en vroege winter als bezinkingsbassin voor afvalwater van de AVEBE-fabriek Ter Apelkanaal. Het afvalwater bevatte enorme hoeveelheden slib en organische stoffen. Deze stoffen bezonken in het gebied, waardoor jaarlijks een zeer voedselrijk sediment afgezet werd. Het water bevatte met name aardappeleiwit, wat afgebroken wordt tot stikstofverbindingen die neerslaan.

Nadat het gebied enkele jaren "braak" lag is een nieuwe bestemming gevonden als landbouwgebied. Evenals de voormalige vloevelden bij Jipsingboertange is het gehele gebied geëgaliseerd ten behoeve van hennepcultuur. Midden in het broedseizoen van 1996 werd gestart met de "ontginning" van

het gebied voor de nieuwe bestemming. De vernietigende werkzaamheden zijn, ten behoeve van de broedvogels, door de AID enkele weken stilgelegd. Deze nieuwe bestemming als landbouwgebied biedt geen plaats meer voor watervogels of broedvogels van ruigten.

Waterhoeveelheid

Tot 1990 bevatten enkele bassins het hele jaar water. Na 1990 was slechts één watergang het hele jaar door waterhoudend. De oppervlakte slikvelden en -randen is drastisch verminderd en is begroeid geraakt met planten. Vanaf 1995 waren in het gehele gebied geen slikranden of -velden meer aanwezig; open water slechts plaatselijk of tijdelijk.

Vegetatie

In de bassins bestond de vegetatie hoofdzakelijk uit éénjarige planten als beklierde duizendknoop, perzikkruid, ganzevoet-soorten en blaartrekkende boterbloem. Al deze soorten groeien op zeer voedselrijke en ammoniumhoudende grond. Bovendien hebben ze alle een zeer korte levenscyclus. De zeer

snelle groei en ontwikkeling van de planten wordt gevolgd door snelle zaadproductie, een aanpassing aan de jaarlijkse overstroming. Bevoeiing zorgde er tevens voor dat de vegetatie jaarlijks stierf. Planten overleefden de inundatie als zaad.

Nu bevoeiing uitblijft krijgen meerjarige planten meer overlevingskansen en verdringen ze de éénjarigen. Brandnetel, rietgras, riet, akker- en speerdistel hebben zich gevestigd. Door de voedselrijkdom heeft zich een weelderige hoge vegetatie ontwikkeld. Op vele plaatsen schieten wilg en vlier op. De vegetatie op de dijkjes ten tijde van bevoeiing en nu is nagenoeg hetzelfde gebleven. De dichte grasmat bevat vooral kweek. Voorheen diende enkele dijken als pad en werden daarvoor regelmatig gemaaid. Nu zijn deze dijken dichtbegroeid met brandnetel, kweek, kropaar en speerdistel.

De vogels

Er bestaan twee telreeksen van de broedvogels in het gebied. In 1986 en 1987, in de tijd dat bevoeiing nog jaarlijks plaats vond, zijn broedvogelkarteringen gedaan door Dijkstra & de Vries (1987). De resultaten van hun tellingen zijn gebruikt als referentie voor de bevoeide situatie. In 1994, 1995 (Luijten 1995) en 1996 zijn eveneens broedvogels geteld in de inmiddels sterk verdroogde terreinen. Deze tellingen staan model voor de verdroogde situatie.

De inventarisatiemethode die Dijkstra & de Vries gebruikten (Hustings *et al.* 1985) is te vergelijken met de tijdens latere inventarisaties gebruikte SOVON-methode (van Dijk 1993; van Dijk 1996).

Veranderingen in broedvogelsamenstelling

In tabel 1 zijn resultaten van de broedvogelkarteringen uit de onderzoeksjaren van de Vloeiervelden Blekslage weergegeven.

Soortenrijkdom

De broedvogelbevolking in de jaren 1986-87 bestond voor een groot deel uit soorten van

open en/of slikkige bodem: Kluut, Kievit, Kleine Plevier, Tureluur, Visdief en Grutto. Witte en Gele Kwikstaart broedden in grote aantallen. Vogels van open water en moeras kwamen ook veel voor: Kuifeend, Waterhoen en Meerkoet. Bovendien bevond zich in het gebied een kolonie Kokmeeuwen (40 paar 1986) en Zwarte Sterns (24-29 paar 1986). Vogels van ruigte en rietzomen of drogere terreinen waren relatief schaars: zij konden zich alleen vestigen langs en op dijken (de bassins waren te nat en schaars begroeid). Veldleeuwerik, Boompieper, Graspieper, Bosrietzanger en Grasmus kwamen in lage dichtheden voor.

Door de verdroging sinds 1990 zijn slikranden begroeid geraakt en er heeft zich een dichte weelderige overblijvende vegetatie ontwikkeld in de bassins. Vogels van ruigten zijn hierdoor niet meer alleen tot de dijken beperkt en kunnen zich nu ook vestigen in de bassins. De oppervlakte broedbiotoop voor deze soorten is enorm toegenomen. Soorten van moerassige, open en slikkige bodem en open water hebben het veld moeten ruimen. Er is een duidelijke verschuiving opgetreden tussen deze soorten. Het aantal soorten dat in de vloeivelden tot broeden komt is als gevolg van de verdroging en verzuivering sterk gedaald.

De effecten van verdrogen zijn niet alleen zichtbaar in verdwijnen of verschijnen van broedvogelsoorten, het effect wordt ook zichtbaar in toe- en afnemende aantallen territoria van bepaalde soorten. Vogels kunnen, afhankelijk van de soort, verschillend reageren op de huidige situatie in de vloeivelden. De soorten zijn dan in vijf verschillende groepen in te delen. Hierbij worden de jaren 1986-87 vergeleken met 1994, 1995 en 1996.

Soorten die afnemen

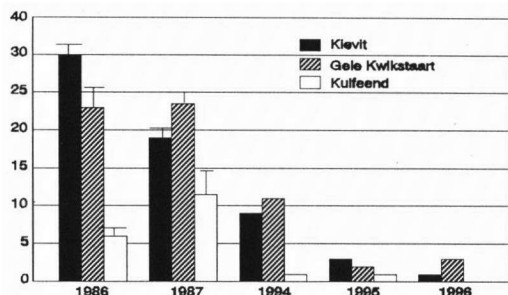
Doordat moerassige delen en open water in oppervlakte verminderd of zijn verdwenen, zijn soorten als Kuifeend, Slobeend, Kievit, Gele en Witte Kwikstaart zeer sterk in aantal afgenomen. De aantallen van sommige

Tabel 1. Broedvogels van Vloeiervelden Blekslage in 1986 en 1987, 1994, 1995 en 1996.

soort	1986	1987	1994	1995	1996	soort	1986	1987	1994	1995	1996
Dodaars	-	1	-	-	-	Graspieper	4-6	3	13	10	17
Bergeend	3-5	7-9	13	3	5	Gele kwikstaart	20-26	22-25	11	2	3
Wintertaling	2	2-3	1-2	-	-	Witte kwikstaart	14-18	19-23	5	3	3
Wildesteend	10-13	14-22	16	23	9	Winterkoning	-	-	-	0-1	-
Zomertaling	1	1	1	-	-	Heggenus	1	-	-	-	-
Slobeend	2	5-7	5	1	-	Blauwborst	-	-	1	2	3
Tafeleend	-	0-1	-	-	-	Gekr. roodstaart	2	1	-	-	1
Kuifeend	5-7	9-14	1	1	-	Paapie	-	-	18	17	19
Bruine kiekedief	-	-	1	1	-	Roodborstapuit	-	-	4	2	3
Buizerd	-	1	-	1	1	Tapuit	-	1-2	-	-	-
Torenavalk	-	-	2	2	2	Merel	1	2	5	3	4
Patrijs	1	2	0-2	-	-	Sprinkhaanzanger	-	-	2	-	3
Kwartel	-	-	2	1	-	Rietzanger	-	1	1	-	-
Fazant	5	4	8	7	12	Bosrietzanger	4-7	12	40	67	101
Porseleinhoen	-	0-1	-	-	-	Kleine karekiet	4	5-6	4	8	6
Waterhoen	4	4-5	1	-	-	Spotvogel	-	-	-	1	-
Meerkoet	2	4-5	6	-	-	Braamsluiper	1	-	-	-	-
Scholekster	2	4-5	1	-	-	Grasmus	5-7	10	40	38	54
Steltkluut	1	-	-	-	-	Tuinfluit	1	1	2	-	-
Kluut	2	2	-	-	-	Fitis	7	3	4	-	8
Bontbekplevier	1	-	-	-	-	Pimpelmees	-	1	-	-	1
Kleine plevier	2-3	6-7	-	-	-	Koolmees	1	3	-	-	1
Kievit	28-32	18-20	9	3	1	Wielewaal	-	1	-	-	-
Watersnip	-	1	-	-	-	Grauwe klauwier	-	-	-	-	0-1
Grutto	1-2	1	-	-	-	Ekster	1	1	-	-	-
Tureluur	3-5	4	1	-	-	Zwarte kraai	1	1	-	1	1
Kokmeeuw	40	28	-	-	-	Spreeuw	3	4	-	1	-
Visdief	1	1	-	-	-	Ringmus	2	2	-	-	-
Zwarte stern	14-29	0-4	-	-	-	Groenling	-	-	1	-	-
Houtduif	3	4	4	1	4	Kneu	2	2	3	1	1
Zomertortel	-	-	1	-	1	Geelgors	-	-	-	1	2
Koekoek	2	2-3	2	3	2	Rietgors	10-13	11	26	36	25
Veldleeuwerik	2	5	28	12	13	N soorten	44	46-49	37-38	30-31	30-31
Boompieper	2	1	20	17	19	N territoria	223-273	237-274	303-306	269-270	325-326

soorten zijn gedecimeerd, enkele soorten zijn in het laatste twee inventarisatiejaren geheel niet meer als broedvogel waargenomen (figuur 1).

Kievit en kwikstaarten hadden, waarschijnlijk gezien hun foedgeertechniek en voedselpatroon, blijkbaar veel profijt van het jaarlijks bevoelen, waardoor de vegetatie open en kort bleef.

Figuur 1. Aantal broedparen van afgenomen soorten. Voor 1986-1987 geldt: mediaan met spreiding tot minimum naar maximum aantal territoria.

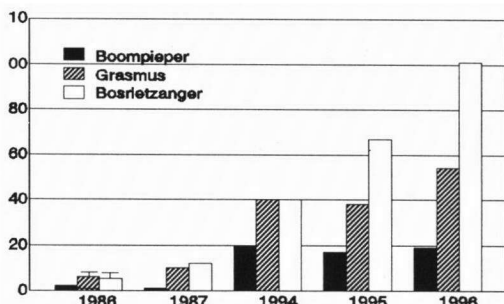
Soorten die verdwijnen

Een aantal soorten zijn in de loop der jaren verdwenen als gevolg van verdroging: Kluut, Kleine Plevier, Grutto, Kokmeeuw, Zwarte Stern en Vissdief. Dit zijn broedvogels van open en/of kale natte biotopen. Vanaf 1995 kwamen Zomertaling, Waterhoen, Meerkoot, Scholekster en Tureluur niet meer tot broeden. Bij verdergaande verdroging zullen deze niet terugkeren. Enkele van de genoemde soorten gaan ook landelijk drastisch in aantal achteruit. Het verdwijnen van de Patrijs heeft waarschijnlijk een andere oorzaak, deze soort zou immers gebaat moeten zijn bij verdroging.

Soorten die toenemen

Voor soorten als Fazant, Veldleeuwrik, Boompieper, Graspieper, Bosrietzanger, Grasmus en Rietgors is enorm veel broedbiotoop ontstaan. Het aantal territoria van sommige soorten is, de laatste jaren, vaak verdubbeld, soms zelfs vertienvoudigd, ten opzichte van de jaren 1986-87 (figuur 2). Voor het grootste deel zijn dit vogels van

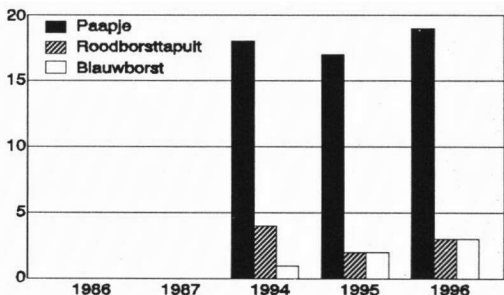
open gebieden. In geschikte (tijdelijke) biotopen kunnen hoge dichtheden ontstaan. Bij verbossing van het gebied, iets dat zonder ingrijpen ongetwijfeld zal gebeuren, zullen deze soorten op hun beurt plaats maken voor bosvogels.

Figuur 2. Het aantal broedparen van toenemende soorten. 1986: mediaan met spreiding van minimum tot maximum aantal territoria.

Soorten die verschijnen

Door de verdroging kunnen zich ook soorten vestigen: Bruine Kiek, Kwartel, Blauwborst, en de Rode Lijst-soorten Grauwe Klauwier, Paapje en Roodborsttapuit zijn soorten die in de jaren 1986-87 niet voorkwamen maar wel in 1994, 1995 en/of 1996.

Figuur 3. Aantal broedparen van verschenen soorten.

De vestiging van het Paapje is hierbij het meest opmerkelijk. In het agrarisch gebied gaat deze soort sterk achteruit, terwijl in natuurgebieden de soort in sommige gevallen toeneemt (van Dijk *et al.* 1994). De vloeivelden zijn nu een zeer geschikte biotoop voor het Paapje. Ook de Roodborsttapuit, in Groningen zeker geen algemene broedvogel (van den Brink *et al.* 1992), heeft baat bij de verruiging (figuur 3). Het verschijnen van de

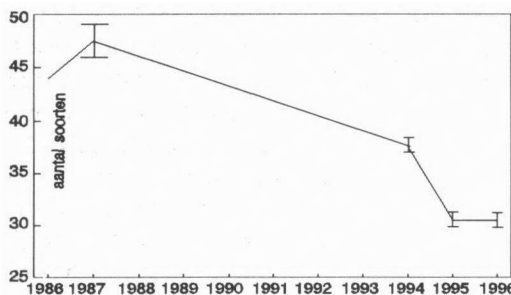
Blauwborst wordt wellicht mede veroorzaakt door de algehele toename in Groningen. Doordat bosjes opslaan in de bassins is een geschikt habitat ontstaan voor de Grauwe Klauwier. Ook de meeste territoria van Roodborsttapuit en Paapje zijn in deze biotoop gevonden.

Soorten die gelijk blijven

Naast toe- of afnemende soorten zijn er ook soorten die ongeveer gelijk blijven. Wellicht zullen deze in de loop der jaren wel degelijk af- of toe gaan nemen. Het betreft hier soorten die in wisselend aantal, of al dan niet, tot broeden komen in het gebied (Wilde Eend, Bergeend, Houtduif en Kneu). Het jaarlijks schommelende aantal kan verklaard worden door verschil in waarnemers, weersomstandigheden en vochttoestand van de vloeivelden. Sommige soorten, zoals de Koekoek, komen in een stabiel aantal voor.

Totaal aantal broedvogels

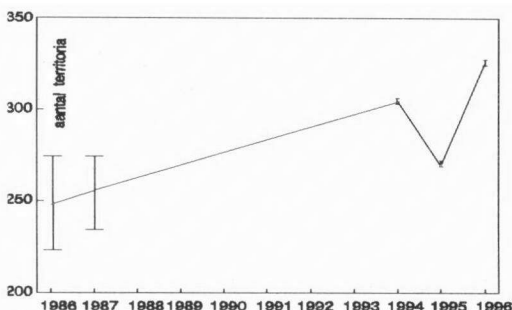
Doordat alle bassins vrij monotoon verruigd zijn is een minder gevarieerd gebied ontstaan. Vooral de vochtgradiënt is verdwenen. Het aantal soorten dat tot broeden komt in de vloeivelden is in de loop der jaren sterk gedaald (figuur 4).

Figuur 4. Aantal soorten broedvogels van de Vloeivelden Blekslage in de onderzoeksjaren. Mediaan met spreiding van minimum tot maximum aantal soorten.

In de monotone ruigtevlakte komen wel veel paren per soort maar minder soorten tot broeden. Er is een duidelijke verschuiving opgetreden van kleine vogelsoorten (met een

klein territorium) naar grotere vogelsoorten. Het aantal territoria is in de loop van de jaren gestegen (figuur 5). Het hogere totale aantal territoria wordt veroorzaakt door het explosief toenemen van Bosrietzanger en Grasmus.

Figuur 5. Aantal territoria van broedvogels van de Vloeivelden Blekslage. Mediaan met spreiding tot minimum en maximum aantal territoria in het hele gebied.

Betekenis van de Vloeivelden Blekslage voor de Groninger Avifauna

Het verdwijnen van de Zwarte Stern uit de Vloeivelden Blekslage door de verdroging staat niet op zichzelf. Het gaat slecht met deze soort in Nederland. In de Veenhuizerstukken (ook voormalige vloeivelden) huist de enige overgebleven kolonie van de provincie (van Dijk *et al.* 1994). De verdroogde vloeivelden blijken een goede biotoop te zijn voor Roodborsttapuiten. Maar liefst éénvierde van de geschatte Groninger populatie komt in Blekslage tot broeden. Het Paapje komt in hoge dichtheid voor: in het gebied is meer dan 10% van de Groninger populatie vastgesteld. Volgens de laatste schatting (700-1100 paar; Osieck & Hustings 1994) is het gebied goed voor 2% van de landelijke populatie. Bij verder verruiging kan een uitstekende biotoop ontstaan voor Grauwe Klauwieren. In 1996 is in de Blekslage een mogelijk territorium van deze soort vastgesteld, beslist een bijzonderheid voor onze provincie (van den Brink *et al.* 1992; van Dijk *et al.* 1994, 1996; Luijten 1997).

Conclusie

Ten tijde van de bevoeiingen bestond de broedvogelbevolking uit een groot aantal soorten van open en moerassige biotopen. De diversiteit was relatief hoog. Soorten van deze biotopen zijn drastisch in aantal gedaald of geheel verdwenen. Voor de Rode Lijstsoorten Kluut, Zomertaling, Watersnip, Bontbekplevier, Grutto, Tureluur en Zwarte Stern hebben de verdroging en de daarmee samengaande verruiging een zeer nadelig effect gehad. Van enkele water- en waadvogels komt nog slechts een enkel paar tot broeden in het gebied.

Door het verruigen van de bassins is een enorm broedgebied ontstaan voor andere soorten broedvogels. Hieronder bevinden zich ook enkele Rode Lijstsoorten. De opvallendste hiervan, het Paapje, laat het meest markante beeld zien, gevolgd door de Roodborsttapuit. Ook meerdere niet-Rode Lijstsoorten van drogere en ruigere terreinen zijn flink in aantal toegenomen. De Bosrietzanger neemt het voortouw, gevolgd door Grasmus, Rietgors, Boompieper, Graspieper, Veldleeuwerik en Blauwborst. Door het niet meer overstroomd van de bassins heeft ook de Bruine Kiekendief zich als broedvogel kunnen vestigen.

Discussie

Door de met verdroging samenhangende verruiging heeft een belangrijke verschuiving plaats gevonden in de broedvogelbevolking van de Vloevelden Blekslage. Grotere soorten, welke afhankelijk zijn van open, slikrijke en drassige omstandigheden hebben zich niet kunnen handhaven. Onder deze soorten bevinden zich met name de kolonien- en watervogels. Insectenetende bodemjagers van open terrein zijn eveneens sterk afgenomen. Ruigtesoorten en soorten van droge terreinen hebben zich gevestigd of zijn toegenomen. Het gebied is eenvormiger geworden qua vochtgehalte en vegetatie. Het aantal territoria per hectare is gestegen omdat ruigtesoorten met een klein territorium een

explosieve ontwikkeling hebben doorgemaakt.

Uit de resultaten van de inventarisatie blijkt dat de Vloevelden Blekslage in de jaren met bevoeiing een gevarieerde avifauna had. Ook in de verdroogde vloeivelden bevond zich een karakteristieke broedvogelbevolking. Hoewel het gebied floristisch weinig waarde heeft hebben de vloeivelden een hoge waarde als broedgebied voor vogels.

De vloeivelden bij Ter Apel zijn inmiddels eveneens verdroogd en verruigd. Hoewel dit vloeiveldencomplex in de Ecologische Hoofdstructuur opgenomen is als te ontwikkelen natuurterrein heeft het nog steeds geen beschermde status. Ook deze vloeivelden hebben een zeer rijke broedvogelbevolking (Dijkstra & de Vries 1997).

Door landbouwactiviteiten lijken de Vloevelden Blekslage verloren te gaan. Het gebied kan eenvoudig als natuurgebied ingericht worden. Hierbij zouden bevoeide, kort grazige en ruigtebiotopen en rietvegetaties elkaar moeten afwisselen om de meest diverse vogelbevolking te krijgen.

De Veenhuizerstukken bij Stadskanaal is een voormalig vloeiveld dat met relatief lage kosten als natuurgebied is ingericht. Dit heeft geresulteerd in een gebied dat rijk is aan biotopen (rietvelden, verruigde rietvelden, opslag, begraasde graslanden, open water, slikvelden en verlandingsstadia), wat zijn weerslag heeft op de broedvogels. De Veenhuizerstukken zijn tevens zeer in trek als foerageer- en rustgebied voor trekvogels. Het is absurd dat alleen in het kader van de Ecologische Hoofdstructuur natuurgebieden ingericht worden, terwijl een gebied met een rijke avifauna in de zogenaamde "witte gebieden" ontgonnen wordt, notabene in 1996.

Dankwoord

Graag wil ik Henk Dijkstra en Nico de Vries bedanken voor het mogen gebruiken van de gegevens van de jaren 1986 en 1987. Nico de Vries, Bertus Arends en Alex Vissering, die enkele tellingen verrichtten in de jaren 90 worden hartelijk bedankt. Daarnaast

gaat mijn dank uit naar Jan van 't Hoff die het concept kritisch doorlas en van commentaar voorzag.

Literatuur

van den Brink H, J Furda, J van Klinken & K van Scharenburg 1992. Vogelatlas van Groningen. Vereniging Avifauna Groningen, SOVON district Groningen en Provincie Groningen.

Dijkstra H & N de Vries 1987. De avifauna van een drietal vloeiveldcomplexen in zuid-oost Groningen 1980-1987. Eigen uitgave m.m.v. Staatsbosbeheer, Sellingen.

van Dijk AJ, F Hustings & T Verstrael 1994. SOVON Broedvogelverslag 1992. SOVON-monitoringrapport 1994/03. SOVON, Beek-Ubbergen.

van Dijk AJ, F Hustings, H Sierdsema & T Verstrael 1996. SOVON Broedvogelverslag 1993. SOVON-monitoringrapport 1996/02. SOVON, Beek-Ubbergen.

Luijten L 1995. De broedvogels van Vloeivelden Blekslage in 1995. Eigen uitgave m.m.v. Provincie Groningen.

ibid. 1997. Grauwe Klauwieren in Westerwolde. *De Grauwe Gors*(25): 16-19.

Osieck ER & F Hustings 1994. Rode Lijst van bedreigde en kwetsbare vogelsoorten in Nederland. Vogelbescherming Nederland, Techn. rapport 13, Zeist.

Leon Luijten
Scheferweg 12. 9541 XB Vlagtwedde